

Geliş Tarihi/Received Date: 26.09.2019

Kabul Tarihi/Accepted Date: 31.10.2019

KİTAP KRİTİĞİ: 20. YÜZYIL TATAR ÇOCUK EDEBİYATININ ÖZELLİKLERİ VE GELİŞİM AŞAMALARI (LEİLA MINGAZOVA)

Çetin YILDIZ¹

Mustafa Said KIYMAZ²

ÖZET

Bu çalışmada Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir bölge olan Tataristan Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan akademisyen Leila Mingazova tarafından kaleme alınan "Yirminci Yüzyıl Tatar Çocuk Edebiyatının Özellikleri ve Gelişim Aşamaları" adlı eser konu edilmektedir. Türkiye'de son dönemde büyük gelişme gösteren çocuk edebiyatı, anne babaların bilinçlenmesi, çocuk kitabı basan yayınevlerinin çoğalması ve çocuk edebiyatına ilginin artması sonucu üzerinde dikkatle durulan alanlardan biri olmuştur. Kendisine sağlam temeller arayan çocuk edebiyatı, Türkiye dışındaki Türk edebiyatlarına yönelmede eksiklikler yaşamaktadır. Zengin bir birikime sahip olan Türkiye dışındaki Türk edebiyatları, özellikle Eski Sovyet coğrafyasında kendine ait mirası günümüze taşımaktadır. Bu zengin birikimin Türkiye'de tanınması Türk çocuk edebiyatında özellikle kaynağa yönelme anlamında bir kazanç sağlayacak ve toplumların birbirini tanımalarını sağlayacaktır. Anılan doğrultuda, bu çalışmada Kazan Volga Federal Üniversitesinde çalışan, çocuk edebiyatı alanında gerçekleştirdiği nitelikli çalışmalarıyla bilinen Prof. Dr. Leila Mingazova'dan ve onun eserlerinden bahsedilerek yazarın "20. Yüzyıl Tatar Edebiyatının Özellikleri ve Gelişim Aşamaları" isimli çalışması tanıtılacak ve bu eserin giriş kısmındaki makale Türkiye Türkçesine aktarılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tatar Türkleri, Çocuk Edebiyatı, Leila Mingazova.

¹ Dr Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cetinyildiz@aksaray.edu.tr

² Dr Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mkiymaz@adiyaman.edu.tr

BOOK CRITICS: FEATURES AND DEVELOPMENT STAGES OF 20th CENTURY TATAR CHILDREN'S LITERATURE (LEİLA MİNGAZOVA)

ABSTRACT

This study focuses on the Features and Development Stages of the 20th Century Tatar Children's Literature written by academician Leila Mingazova who lives in the territory of the Republic of Tatarstan, an autonomous region of the Russian Federation. Showing great improvements in children's literature in Turkey in recent years, the awareness of parents, the proliferation of publishers of children's books and the press has been one of the areas studied carefully on the result of increasing interest in children's literature. While seeking for a solid basis for itself, Turkish literature is facing a lack of information in the area of Turkish literature outside of Turkey. Having a rich accumulation of Turkish literature outside Turkey, especially today carries its own legacy in the former Soviet region. This storehouse of wealth in Turkey will enable the recognition of a gain in terms of orientation to the Turkish sources, especially children's literature and society will get to know each other. In this direction, Dr. Leila Mingazova who works at the Federal University of Kazan Volga, known for her qualified work in the field of children's literature, her works: "20. Features of the Century Tatar Literature and Developmental Stages" is working will be introduced and the article in the introduction of this work will be transferred to contemporary Turkish.

Key Words: Tatar Turks, Children's Literature, Leila Mingazova.

GİRİŞ

Genel edebiyatın önemli bir kolu sayılan çocuk edebiyatı gelecek nesillerin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çocuk edebiyatı çerçevesinde oluşturulan hikâyeler, şiirler veya halk edebiyatının masal, efsane, destan, bilmece, atasözü gibi kullanılan türlerinin içerdiği didaktik, estetik ve fikri özellikler geleceğin yetişkinleri olan çocukların zihin dünyasının nasıl olacağını belirleyen önemli faktörlerdendir.

İlk olarak çocuklar için yazılmayan; fakat süreç içerisinde çocuklar tarafından okunup benimsenen çocuk kitaplarının (Robinson Cruseo, Robin Hood, Peter Pan vs.) etkisiyle, doğrudan çocuğu hedef kitle olarak düşünen bir edebiyat varlığını giderek güçlendirmiştir. Çocuk edebiyatının ortaya çıkışını hızlandıran gelişmelerden en önemlisi sanayileşmenin etkisiyle çocukların çalışma hayatından okul sıralarına doğru gelmeleridir. Çocuğun kendine özgü ihtiyaçlarının fark edilmesi, çocuk edebiyatının doğuşunun temelini oluşturmaktadır.

Bu edebiyatın muhatapları çocuklar olmasına rağmen icracıları yetişkinlerdir. Bu doğrultuda genel anlamda bakıldığında çocuk edebiyatı ya genel edebiyat içerisinde yayıncıların veya şair/yazarların ilgileri doğrultusunda yahut siyasi idarelerin belli özelliklere sahip nesiller yetiştirme amaçlarına göre şekillenmektedir.

Genel anlamda bakıldığında dünyada çocuk edebiyatı bilimsel yahut özel bir edebiyat alanı olarak 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır. Ancak çocuk edebiyatının bir alan olarak belirlenmesi, gelecek nesillerin şekillendirilmesi noktasında müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle milliyet oluşturma gayreti içerisine giren toplumlar gelecek nesilleri belli ideolojilerle yetiştirmeye çalışmıştır. Bu minvalde, kimi Balkan ülkeleri Osmanlı'yı kötü gösteren eserleri zorunlu okuma listesi olan lektür listelerine almışlardır (Voydan Chernodrinski-Makedon Kanlı Düğünü). Bu yönüyle oldukça ince bir çizgide ilerleyen çocuk edebiyatı alanındaki gelişim ve birikim toplumdaki topluma/devletten devlete farklılık göstermektedir. Bu durum Türkiye için olduğu gibi Türkiye dışındaki Türk toplulukları için de geçerlidir.

Türkiye’de modern anlamda çocuk edebiyatının başlangıcı Tanzimat Dönemi ile yapılan çeviriler ile başlatılabilir. İlk çocuk dergisi de (MümeYYiz-1869) bu dönemde yayımlanmıştır. Sosyal ve siyasal olaylardan hızlı bir şekilde etkilenen çocuk edebiyatı Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte yeni devletin genç nesillere benimsetilmesi adına etkili bir işlev yürütmüştür. Türkiye dışında yaşayan Türk edebiyatlarından Kazan Tatar Türk Edebiyatı ve Eski Yugoslavya (bugünkü Kuzey Makedonya ve Kosova) Türk edebiyatı, çocuklara yönelik yazılan ürünler ile dikkati çekmektedir. Türkiye’deki bilim ve edebiyat çevrelerinin 1990’lı yıllara kadar anılan bu iki edebiyat ile münasebetleri, bu devletlerin (Yugoslavya ve Rusya) kapalı yapıları sebebiyle istenilen düzeyde olmamıştır. Günümüzde ise karşılıklı olarak edebî birikimin aktarılmasının önünde ciddi bir engel bulunmamaktadır.

Türkiye dışındaki Türk dünyası çoğunlukla 19. yüzyılda Çarlık, sonrasında Sovyet idaresinde kaldığından genel edebiyatlarında olduğu gibi çocuk edebiyatlarında da bu idarelerin ideolojilerinin etkileri görülmektedir. Zaman zaman bazı Türk toplumlarında Türk-Müslüman kimlik ön plana çıkartılmaya çalışılsa da bu durum uzun sürmemiş ve müdahalelere maruz kalmıştır. Ancak bu tür müdahalelere rağmen Türkiye dışındaki Türk toplumlarında pek çok kıymetli eser veren şair ve yazar ortaya çıkmıştır. Bu şair/yazarların, onlarla ilgili çalışma

yapan akademisyenlerin ve akademik çalışmaların Türkiye'deki araştırmacılarca bilinmesi, bunların eserlerinden ve çalışmalarından faydalanılması önem arz etmektedir. Ancak yapılan akademik çalışmalara bakıldığında Türk dünyasının birikiminden oldukça az istifade edildiği görülmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri akademisyenlerce Türk lehçelerinin bilinmemesidir. Ayrıca Sovyet ideolojisi etkisinde kalan Türk toplumlarında akademik çalışmaların önemli bir kısmı daha çok Rusça yazıldığından, araştırmacılar açısından bu dili bilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Tanıtmaya konu olan eser Tatar Türkçesi ile yazılmış olup yazarı Kazan Tatar Türküdür. Kazan Tatar Türkleri belki de Türk toplumları arasında eğitime en çok önem veren, oldukça yüksek bir eğitim oranına sahip toplumlardan biridir. Bu duruma Kazan Tatarlarının devlet geleneğinin olması, erken sayılabilecek bir dönemde Müslümanlığı kabul etmeleri, Rusların kültürel ve dini baskılarına rağmen geleneklerini ve dillerini muhafaza etmek adına medreselerde eğitimi sürdürmeye çalışmaları gibi pek çok sebep gerekçe olarak gösterilebilir. Bütün bunlar Türkiye yapılacak akademik çalışmalarda Kazan Tatar edebiyatından faydalanılmasını gerekli kılmaktadır.

1. 20. YÜZYIL TATAR ÇOCUK EDEBİYATININ ÖZELLİKLERİ VE GELİŞİM AŞAMALARI İSİMLİ ÇALIŞMA HAKKINDA BAZI BİLGİLER

Hetir Neşriyat tarafından Kazan'da, 2011 yılında basılan bu kitap 312 sayfadan oluşmaktadır. Giriş ve Sonuç kısımlarının dışında üç bölümden oluşan eserin Giriş kısmı Türkiye Türkçesine aktarılıp aşağıda verildiğinden burada ele alınmayacaktır. *Tatar Yazma Çocuk Edebiyatının Şekillenişinin Önşartları* başlığını taşıyan ilk bölümde yazar, çocuk edebiyatı üzerine genel değerlendirmelerde bulunduktan sonra Tatar çocuk edebiyatının özelliklerinden bahsetmiştir. Daha sonra Tatar çocuk edebiyatının 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını, 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren gelişmeye başladığını belirtir ve ilk dönem eserlerin didaktik özelliklere sahip olduğunu ifade eder. Sovyet döneminde çocuk edebiyatının bir eğitim, terbiye aracı olarak görüldüğünü dönemin ve sonraki dönemlerin yazarlarının ifadelerine başvurarak ortaya koyar. Bu bölümdeki önemli başlıklardan biri "Yazılı Çocuk Edebiyatının Oluşumunda Çocuk Folklorunun Önemi" başlığıdır. Burada çocuk şarkıları, tekerlemeler, ninniler gibi kültürel unsurların çocukların eğitimindeki önemine değinilerek örnekler verilmiştir. Birinci bölümdeki diğer önemli başlık ise "Tatar Yazma Çocuk Edebiyatının İlk Adımları" başlığıdır. Burada Bolgarların İdil Boyu Bolgar Devleti zamanında 922 yılında İslam'ı resmi din olarak kabul etmeleri ile birlikte Bolgarlar arasında eğitimin hızla yayıldığı, bu durumun çocuklara da sirayet ettiği belirtilir. Bolgar Devleti, Altın Orda ve Kazan Hanlığı dönemlerinde medreselerde eğitimin sürdüğü, Kesikbaş Kitabı, Hikmetler, Kıssasü'l-Enbiya, Nehcü'l-Feradis, Muhammediye, Risale-i Azize gibi eserlerin çocukların eğitiminde kullanıldığı anlatılmaktadır. Burada ayrıca İdil Boyu Bolgar Devleti'nin ünlü şairi Kul Ali'nin Kısası Yusuf adlı manzumesi çocuk edebiyatı açısından değerlendirilmiştir. Bu başlık altındaki bir diğer önemli konu da 1825-1902 yılları arasında yaşayan Kazan Türkü, dilci ve eğitimci Kayyum Nasiri'nin çalışmalarıdır.

İkinci bölüm 20. Yüzyılın İlk Yarısında Çocuk Edebiyatının Gelişim Aşamaları başlığını taşımaktadır. Tatar çocuk edebiyatı için 20. yüzyılın ilk yarısındaki en önemli tarih 1917 Ekim ayında gerçekleşen ihtilaldir. Bu tarihten itibaren çocuk edebiyatı içerik ve estetik bakımından önemli değişiklikler yaşar. Bu dönemde Tatar edebiyatının pek çok önemli ismi çocuk edebiyatına yönelik eserler verir. Mingazova bu bölümde 20. asrın başında (1901-1917) Tatar çocuk şiiri, nesri ve Gabullah Tukay'ın çocuk şiirleri üzerinde durduktan sonra Sovyet dönemini 1920-1930, 1940-1945 ve 1945-1960 yıllarına ayırarak bu dönemlerde çocuk şiiri ve nesrinde olan gelişimleri değerlendirmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1960 ila 2000 yılları arasındaki dönem değerlendirilmektedir. Bu dönem Rusya'da siyasi gelişmeler bakımından oldukça çalkantılıdır. Bu çalkantılar doğrudan edebiyata yansımıştır. Mingazova, 1960-2000 yılları arasındaki zaman diliminde çocuk edebiyatının şiir ve nesir alanlarında meydana gelen değişiklikleri ayrı ayrı değerlendirmiştir.

2. LEİLA MINGAZOVA VE ESERLERİ HAKKINDA

Kazan Federal Üniversitesi, Filoloji ve Kültürlerarası İletişim Enstitüsü, Tatar Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olan Leila Mingazova, aynı zamanda edebiyat eleştirmeni ve Tataristan Cumhuriyeti Yazarlar Birliği üyesidir. Kendisi, Kazan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nün Filoloji Fakültesi'nin Tatar-Rus Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuştur. Bölümü en yüksek derece ile bitirdiği için Tatar Edebiyatı bölümüne asistan olarak atanmıştır.

Enstitüyü bitirdikten sonra Tataristan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü'nde doktora başlamıştır. 1998 yılında Prof. Dr. Flün Musin danışmanlığında *İbrahim Salahov'un Eserleri: Genel Meseleler ve Eserlerin Edebî Yönleri* isimli doktorasını savunmuştur. 2011 yılında ise çalışmamızda tanıttığımız eser olan *20. Yüzyıl Tatar Çocuk Edebiyatının Özellikleri ve Gelişim Aşamaları* isimli çalışmasıyla post doktora yapmıştır.

Mingazova'nın 300'den fazla bilimsel yayını vardır. Yedi tane monografi, bazıları sesli kitap olmak üzere 22 ders kitabı bu çalışmalarından bazılarıdır. Kendisi, İngiltere, Türkiye, Pakistan, Azerbaycan gibi ülkelerde çalışmalar yayımlamış, Rusya ve Rusya dışında pek çok konferansa katılmıştır. 2005 yılında bilimsel alandaki çalışmalarından, özellikle Tatar çocuk edebiyatı ile ilgili üç kitabından dolayı Tataristan Genç Bilim İnsanları ödülünü kazanmıştır. 2010 yılında ise Tataristan Cumhuriyeti Kayyum Nasiri Eğitim Ödülüne layık görülmüştür. Leila Mingazova'nın bilimsel ilgi alanları, Tatar edebiyatı, Tatar çocuk edebiyatı, çocuk folkloru ve akraba halkların edebiyatları şeklinde sıralanabilir. Dergi ve gazetelerde hakkında pek çok yazı yazılan Leila Mingazova'nın bazı çalışmaları şunlardır:

1- *İbrahim Salahov: Hayatı ve Çalışmaları*, Kazan: Matbugat Yortı Neşriyatı, 1999, 176 s.

2- *Tılsımlı Hikâyeler: Seçme Eserler, Mektuplar, Hatıralar/A*. Alish, E. Bikçenteyeva/100 Ciltlik Mektep Kütüphanesi Serisi, 15. Cilt, Giriş Makalesinin Yazarı, Kazan: Tarih Neşriyatı, 2002, 432 s.

3- Galimcan İbrahimov: *Seçme Eserler*, 100 Ciltlik Mektep Kütüphanesi Serisi, 3. Cilt, Giriş Makalesinin Yazarı, Kazan: Tarih Neşriyat, 2002, 544 s.

4- İbrahim Salahov: *Seçme Eserler*, 100 Ciltlik Mektep Kütüphanesi Serisi, 9. Cilt, Giriş Makalesinin Yazarı, Kazan: Tarih Neşriyat, 2002, 448 s.

5- *Çocuk Edebiyatının Gelişim Tarihi*, Almanya: Palmarium Akademik Yayınevi, 2012, 255 s.

6- *Bin Bir Düşünce: Bildiriler, Edebî Tenkit Makaleleri, Sanat Eserleri*, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı, 2015, 240 s.

7- *Mucizeler Açar Söz Ustası. Galimcan Gilmanov'un Çocuk Edebiyatı ile İlgili Çalışmalarına Bir Bakış*, Kazan: Oteçestvo, 2017, 926 s.

8- *Kalemimde Çocukluk Âlemi (Dünyası)/Çocuk Edebiyatı Şairi Robert Minnullin'in Çocuk Edebiyatı Alanındaki Çalışmaları*, Kazan: Megarif Yayınları, 2018, 248 s.

3. 20. YÜZYIL TATAR ÇOCUK EDEBİYATININ ÖZELLİKLERİ VE GELİŞİM AŞAMALARI ADLI ESERİN GİRİŞ BÖLÜMÜ³

Kişinin ruhsal dünyasını şekillendirmede, erdemli bir hayat yaşamasında, değerlere önem vermeyi sağlamada edebiyatın rolü oldukça büyüktür. Dolayısıyla bilgi ve değerlerle donanarak yetişen kişiye, yani çocuğa hasredilen çocuk edebiyatı bu bakımdan ayrı bir öneme sahiptir.

20. yüzyılda Tatar toplumunun toplumsal, siyasi ve medeni gelişimi açısından önemli görülen öncelikli meselelerinden biri de yeni nesli çağdaş anlayışla yetiştirmektir ve 20. yüzyıl boyunca bireyi yaşadığı topluma uyumlu olacak şekilde eğitime meselesi merkezde durmaktadır. Söz gelimi 20. asrın başında ön planda olan anlayış, çocukta milli duyguları geliştirmek olsa da çocuklar, devam eden yıllarda sınıfsal farklılıklar ve siyasi görüşler doğrultusunda eğitilmişlerdir. Son yıllardaki eğitim anlayışında ise milli duygulara bir dönüş olduğu görülmektedir.

Bilindiği üzere genel edebiyatta olduğu gibi çocuk edebiyatında da gelişme ve olgunlaşma aşamaları ortaya çıktığı günden bugüne kadar karmaşık ve uzun bir yol kat etmiştir. Çocuk edebiyatı, insanlığın ortak tecrübesinden, geleneklerinden beslenerek, çağın ihtiyaçlarına cevap veren değişimler geçirmiş, her dönemde eğitim konusundaki önemli meseleleri aydınlatarak gelişimini sürdürmüştür. Tatar milletinin, medeniyetinin ve eğitim anlayışının önemli bir alanı olarak, Tatar toplumunun geçirdiği her gelişim döneminde fikir farklılıklarından güç alarak gelişmesine devam etmiştir. Bu edebiyat, fikirleri ve değerleri çocuklara kazandırmada yeni teknikler ve yöntemler bulmayı amaçlar. Çünkü çocuk edebiyatı, eğitim ve bilim anlayışının

³ Tatar Türkçesi her ne kadar Türkçenin bir lehçesi olsa da Türkiye Türkçesi ile söz öbekleri ve ifadeler bakımından farklılıklara sahiptir. Bundan dolayı çalışmanın bu kısmı Türkiye Türkçesine aktarılırken birbir aktarımdan ziyade cümlelerin Türkiye Türkçesindeki anlaşılır halinin kullanımı tercih edilmiştir. Ayrıca oldukça uzun olan ve içerisinde birden fazla yargı içeren cümleler ayrı birkaç cümle şeklinde verilmiştir.

temellenmesinde ayrı bir yer tutar. Okurlarına hayatı öğretmenin yanında toplumsal bellekte biriken ortak tecrübenin de çocuklara aktarılmasında önemli bir rol üstlenir. Ravil Rahmani'ye (1983: 21) göre çocuk edebiyatı yazarı; usta bir ressam, iyi bir pedagog ve çocuğun psikolojisini etkileyebilen üslup sahibi bir edebiyatçıdır. Rahmani'nin ustaca dile getirdiği bu tespit meselenin aslını açıklama bakımından temel görüş olarak kabul edilmektedir.

Tatar çocuk edebiyatının tarihi, gelişim aşamaları, bu alanda eser veren yazarların niteliği henüz yeterince bilinmemektedir. Tatar çocuk edebiyatı tarihinin tüm yönleriyle araştırılmamış olması bu alandaki eserlerin niteliği hakkında bilgi sahibi olmayı önemli ölçüde etkilemiş, uzun yıllar boyunca çocuk edebiyatı ürünlerinin tek taraflı olarak sadece ahlaki-didaktik özellikler açısından ele alınmasına ve bu eserlerin edebi olarak taşıdığı değer yeterince anlaşılmamasına sebep olmuştur. Çocuk edebiyatı yazarlığı tek yönlü ve dar bir bakış açısı ile düşünülemez; çünkü çocuk edebiyatı, öncelikle yüksek bir edebî niteliğe sahip olan, ayrıca okuyucularını gelişimsel özelliklerine göre eğiten, onların entelektüel ve manevi gelişimine katkıda bulunan bir edebiyattır. Bu demektir ki çocuk edebiyatı eserlerini değerlendirirken yukarıdaki ölçütlerin göz önünde bulundurulması en doğru yoldur. Bu çalışmanın temel amaçlarından birisi incelenen eserlerin nitelik olarak bu görüşe uyan yönlerini göz önüne sermektir.

Çocuk edebiyatı eserinin temel özelliklerinden birisi çocuğun iç dünyasının, duygularının ve hislerinin bir yetişkin tarafından anlatılmasıdır. Çocuk edebiyatı yazarlarının, hayatı çocukların gözünden görmesi, olayları onlara göre aktarması temel bir gerekliliktir. Bununla birlikte çocuklar için yazan kişinin, yaşamı iki yönlü bir bakış açısıyla (çocuk açısından/yetişkin açısından) ele alması önemlidir. Neticede, yaşamdaki olayları çocukların zihinlerine aktarmak, hayatı onlar gibi görmek ve bunu sanatsal bir çerçevede sunmak çocuk edebiyatında aranan bir niteliktir. Çocuk bakış açısına sahip olunmadığı durumlarda çocuk edebiyatının ilkeleri açısından bir niteliksizlik söz konusu olacaktır.

Çocuk edebiyatının bir başka özelliği ise çocuğun yaş özelliklerine göre kaleme alınmasıdır. Çocuk okur eserdeki kahraman ile özdeşim kurar. Çocukların fikirsel gelişimleri, hayata bakış açıları, yaşam tecrübeleri yetişkinlerinkinden farklıdır ve çocuk zihni sık ve sürekli bir gelişim içerisinde. Yazar hangi yaş grubuna hitap edeceğini yaklaşık olarak göz önüne alır ve eserini buna göre oluşturur. Bu anlamda çocuk edebiyatı yazarının bir özelliği daha ortaya çıkmaktadır: Eserini kaleme alırken yetişkin edebiyatından farklı olarak hedef kitesinin yaş ve gelişim özelliklerini dikkate almak. Bu bakımdan çocuk edebiyatının dört temel safhası olduğu söylenebilir. Bu aşamalar sonraki bölümde ele alınacaktır. Bu eserin yazılış amacı 20. yüzyıl Tatar çocuk edebiyatının eğilimlerini ve özelliklerini araştırmak olduğu için anılan bu aşamaların ayrıntıları verilmemiştir.

Çocuk/çocukluk kavramlarının bilinmesi çocuk edebiyatı ile yetişkin edebiyatının birbirinden ayrıldığı sınırları belirlemek açısından önemlidir. Bununla birlikte kendine has özelliklere sahip olan çocuk edebiyatı, özünde edebiyata dair genel kabulleri de içermektedir. Eserin temel sorunsalı olan Tatar çocuk edebiyatının kendine

has özelliklerini açıklamak ve eğilimlerini belirlemek için elbette çocuk edebiyatının ve çocukluk kavramının ortaya çıkışını ve kökenlerini araştırmak gerekir.

19. asrın ortalarında Tatar çocuk edebiyatının şekillenmeye başlaması o dönem için büyük bir yeniliktir. Kendi doğal gelişimi içerisinde bu edebiyat halk edebiyatından, çocuk folklorundan, aynı şekilde aydınlanmacı ve klasik edebiyat geleneklerinden ve Rus edebiyatı kazanımlarından da yararlanmıştır. Tatar çocuk edebiyatının aydınlanmacı çerçevede gelişen ilk örneklerinde bilim ve hüner sahibi, ahlaklı ve gerçek anlamda Müslüman bir çocuk tipi oluşturmak amaçlanmıştır. Anılan bu geleneksel çizgi didaktizm ve terbiyevi bir temele oturtulması açısından çocuk edebiyatı düşüncesi ile ilişkilidir.

19. asır ortalarından itibaren oluşmaya başlayan, 20. asrın başında sosyal-ekonomik ve kültürel şartlar ile sıkı bir münasebette olan çocuk edebiyatı halen genel edebiyatın bir parçası olarak görülse de, 20 yüzyılın başında bu algıyı değiştirecek yenilikler görülmeye başlamıştır. Bu dönemde özel olarak çocuklar için eser veren yazarlar ortaya çıkmıştır. Esasında bu dönem edebiyatı temelde aydınlanmayı, ahlaki açıdan donanımlı olmayı esas alarak didaktik bir ruh ile karakterlenmektedir. Ancak çocuklar için de nitelikli eserler veren G. Tukay, Derdimend, N. Dumavi, Z. Yarmeki, M. Gafuri, M. Ukması, S. Remiyev vb. şairler; F. Emirhan, G. İbrahimov, G. İshakiy, Ş. Ehmediyev, G. Rafikiy gibi yazarlar bu alandaki eserlerinde edebî değer açısından olgunluğa ulaşma amacını ön planda tutmuşlardır.

20. asrın başında çocuk şiirinin güçlü bir şekilde gelişmesi doğrudan doğruya G. Tukay ismi ile ilişkilidir. Çünkü bu dönemde çocuk şiirinde, temelde onun şiir anlayışını benimseyip onun çizgisini devam ettiren şairler eser vermekte, ileriki dönemlerde onun gündeme getirdiği temalar işlenmeye devam etmiştir.

20. yüzyıl başı Tatar çocuk edebiyatı halkın milli kimliğini bulmasında, sosyal-kültürel yaşantısını geleceğe dayanak yapması açısından katkı sağlamıştır. Çünkü bu dönemde edebî eser oluşturma anlayışı güçlenmiş ve aydınlanmacı gelenekler korunduğu halde büyük değişimler meydana gelmiştir. Realizm ve romantizmin etkisiyle şiirde ve nesirde değişimler yaşanmıştır.

Böylece 20. yüzyılın başında Tatar çocuk edebiyatı güçlü bir şekilde varlığını ortaya koyar ve çeşitli alanlarda gelişim gösterir. Nesirde ve şiirde başarıya ulaşılır, yeni anlayışla ders kitapları hazırlanır, okuma ve eğitim kitapları, takvimler bastırılır, tercümele yaygınlaşır, ilk eleştiri çalışmaları görülmeye başlanır. Nihayetinde, çocuklar için özel bir matbuat meydana gelir. Anılan bu çabaların hepsi 20 yüzyılın başında Tatar çocuk edebiyatının gelişimini yansıtan göstergelerdir.

Ekim Devrimi⁴ sonrasında ise o zamana kadar genel edebiyat etkisinde gelişmeye devam eden Tatar çocuk edebiyatı için sosyalist içerikli yeni bir gelişim aşaması başlamıştır. Sovyet hâkimiyeti ülkeye yerleştikten sonra gündelik hayatta büyük değişimler meydana gelir. Bu dönemde sosyalist gerçeklik, devletçilik anlayışı, bilimdeki ileriye gidiş, iktisadi gelişim, hayatın zamanla bir düzene girmesi, okulların yaygınlaşması, okuma yazma

⁴ 1917 yılı Ekim ayında, Çarlık Rusya'sının yıkılıp yerine Sovyetler Birliği'nin kurulduğu olaydır. (Çevirmenlerin notu)

bilmeyenlere ücretsiz eğitim verilmesi, kitapların basılması vs. değişmeler halkın rejime ısınmasını sağlamıştır. Ancak geleneklerin bitme noktasına gelmesi, yaşam tarzının değişmesi, geleneksel yaşamın çoğu yönü ile inkâr edilmesi, milli edebiyatın ve medeniyetin esas niteliklerinin değiştirilmesi, partinin bireyden üstün olduğunun vurgulanması ileride pek çok olumsuz netice doğurmuştur.

1928 yılında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiştir. 1938 yılında ise Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçilmiştir. Bu geçiş süreçleri de edebiyatta kendi etkisini göstermiştir. Bu alfabe değişiklikleri kuşaklar arası edebî mirasın aktarılmasında sıkıntıların baş göstermesine sebep olmuştur. Öteden beri kullanılan Arap alfabesinden sonraki yeni alfabeler, Sovyet anlayışına hizmet eden, inanç ile örf-adetlere mesafeli duran eserlerle kendini kabul ettirmiştir. Benzer şeyleri çocuk yayıncılığı hakkında da söylemek mümkündür. Bununla birlikte anılan durumların tamamı çocuk edebiyatının gelişimine de katkı sunmuştur. Bu dönemde çocuk edebiyatında yeni toplum menfaatlerini dikkate alan eserler verilir.

Bu gelişmelerin sonucu olarak Tatar edebiyatçılarından devletin, ülkenin tümü için belirlediği anlayış çerçevesinde yetişen yeni neslin olgunlaştırılarak ülkeye adanmış vatanseverler olarak eğitilmeleri beklenir. Bu amaç edebiyatta düzenin tesirini etkili kılar.⁵ Burada yönetimin öngördüğü bir çocuk tipinin yetişmesi amaçlandığından, kökenleri itibarıyla folklor, Tatar ve Rus klasik edebiyatına dayanan çocuk edebiyatı asıl amacına hizmet edememiştir; fakat kökenleri itibarıyla folklor, Tatar ve Rus klasik edebiyatına dayanması sebebiyle çocuk edebiyatı ideolojik sınırlar sürecinde bile konu ve yansıttığı meseleler bakımından belli ölçüde kendi niteliğini korumayı başarmıştır. Bu doğrultuda M. Celil, F. Kerim, H. Taktaş, N. İsenbet, H. Tufan, M. Gafuri ve benzerlerinin şiir ve manzumeleri, çeşitli fabllar, A. Aliş'in onlarca hikâyesi, G. İbrahimov'un Almaçular (Benekli At), M. Gafuri'nin Yalçı (Hizmetçi), Hezir Ansat Ul, Elik Kıyın İdi (Şimdilerde Kolay O, İlk Zamanlar Zordu); H. Taktaş'ın Karaborının Dustı (Karaburun'un Dostu); G. Tolımbay'ın Üksezer (Öksüzler); E. Aydar'ın Taşbay; G. Gobey'in Yalgız Yortta (Yalnız Evde), Mayakçı Kızı (Fenerci Kızı), S. Celel'in Sayit hem Fatima vb. hikâye ve romanları yazılır.

Çocuk edebiyatı Graжданlar (1918-1922 Rus İç Savaşı) dönemi, 1920'li yıllar ve 1940-60'lı yılların kendine has siyasi şartlarında konu ve üslup bakımından o dönemin taleplerine uygun bir şekilde ilerler. Bu dönemlerdeki yazarlar, arayış içinde olmaları, bugünü gelecek günlerin umuduyla tasvir etmeleri açısından diğer dönemlerden ayrılmaktadırlar. Eserlerde güzel bir geleceğe gönülden inanma, ümit etme, ihtişamlar ve sevinçler işlenmiştir. Bu dönem yazarlarının çoğu eserinde romantik başlangıçlar göze çarpmaktadır.

Genel olarak 19. asrın sonunda 20. asrın başında Tatar aydınlanmacılarının dikkat merkezinde olan eğitim, bilim, manevi yükselişe ulaşma meselelerinin yeni yönelimler ile ele alınması edebiyatın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durum gelecekteki edebiyatı şekillendirecek olan gerçekçi ve yeni edebî eğilimlerin ortaya çıkmasını sağlar.

⁵ Bu amaç edebiyatta şablon (tek tip) eserlerin yazılmasına sebep olur. (Çevirmenlerin notu)

İkinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasındaki nesilde maneviyat ve hayat tecrübesinin gelişimi neticesinde, yetişkin edebiyatı ile çocuk edebiyatı bir nebze olsun yakınlaşmıştır. Genel edebiyata has şematik (şablon) karakterler oluşturma, kahramanlığın yüceltilerek işlenmesi özelliği çocuk edebiyatında da görülmektedir. Bilindiği üzere, bu yıllarda yazarlar savaş ve çocuk problemini dikkate almamazlık edemezler. Çünkü savaş ilk olarak çocukların yaşamına büyük zorluklar getirir. Savaş onları ailelerinden ayırır; işgal edilen yerlerde düşmanın kötülüklerine yetişkinlerle birlikte onlar da maruz kalır. Açlık, yoksulluk, yetimlik çocukların savaşta karşı karşıya kaldığı facialardandır.

Bundan dolayı, gerek İkinci Dünya Savaşı döneminde gerekse de savaştan sonraki dönemde kaleme alınan çocuk edebiyatı eserlerinde kahramanlar milliyetçi bir ruhla okuyucu karşısına çıkarılmaktadır. Bu dönem eserlerindeki çocuk kahramanlar savaşçı olma, düşmana karşı savaşta zafere ulaşma ve nihayetinde kumandan olma gibi amaçları taşımakta ve bu şekilde anılan özellikler yüceltilerek tasvir edilmektedir. İkinci Dünya savaşı yıllarında M. Celil, F. Kerim, G. Kutuy, A. Aliş gibi usta yazarların eserleri çocuk edebiyatının güçlü bir şekilde gelişimine katkı sağlamıştır. 1950-60'lı yıllarda yazarlar çoğunlukla yeni ve farklı bir anlayışla eserlerini oluşturmuşlardır. Bu yeni anlayış kendini savaş temalı eserler kaleme alma, sosyalizm ve komünizmi kurmaya aktif şekilde katılan kişileri örnek olarak gösterme, liderlerin idealize edilerek büyük bir güç olarak tasvir edilmesi şeklinde görülmektedir. Ş. Mannur, E. Feyzi, L. İhsanova, D. Appakova, B. Rehmet, E. Erikey, N. İsenbet, C. Tercimanov, E. Bikçenteyiva, L. M. Emir, G. Gobey, N. Gaysin ve benzerlerinin bu alanda eser vermeleri savaştan sonraki dönemde çocuk edebiyatının değer bularak gelişmesinde itici kuvvet görevi görür. Bu yazarlar kendi dönemleri için gündelik konuları sanatsal bir bakış açısıyla ele alırlar. Bunun bir sonucu olarak çocuk edebiyatının konuları genişler, çocuklar için serüven yönü ağır basan ilginç eserler yazılır. Böylece bu yıllar edebiyat tarihinde, tarihi konulu olayların usta yazarlar eli ile özellikle işlenmesi açısından yerini alır ve Tatar çocuk edebiyatının ileriki dönemlerdeki gelişimine büyük katkı sağlar.

1960 yıllarından günümüze Tatar çocuk edebiyatı, gelenekleri, zamanın ruhuna uygun şekilde yenileme ve geliştirme eğilimindedir. Bu dönemde yeni yaşam şartlarının meydana getirdiği yeni akımlar ve dalgalar içinde gelişerek büyük mesafeler kat etmiştir. Çünkü ülkenin sosyal ve manevi hayatında meydana gelen değişimler çocuk edebiyatına da yansımaktadır. Çocuklarda milli duyguları uyandırmayı amaçlayan; çocukları ana dillerine, kendi milletine, örf-adetlerine saygı duyan, onları yücelten konuları işleyen ve evrensel değerleri yansıtan eserler yazılır. Bu dönem eserlerinde çocuk ve tarih (dolayısıyla milli hafıza), çocuk ve toplum, çocuk ve tabiat gibi konularda var olan temel problemleri çözmek, çocuk psikolojisini, istek ve hayallerini anlayarak tasvir etmeye yönelik gözle görülür bir çaba vardır. Şiir ve düz yazıda kahramanlar yoluyla sıra dışı kişilerin hayatlarını çok yönlü bir bakış açısıyla yansıtan bu dönem eserleri, bu yönüyle psikoloji ile de ilgilidir. Ş. Galiyev, L. İhsanova, R. Minnullin, H. Halikov, C. Tercimanov, M. Feyzullina, F. Yarullin, R. Veliyeva, R. Mingalim, R. Batulla, T. Minnullin, R. Korban, G. Gilmanov, A. Timirgalin, R. Hafizova vb. eserlerinde bu konuları ele almaktadır.

Anılan bu devrede şiir büyük bir olgunluğa ulaşır. Bu dönemde aktif bir şekilde eserler veren şairlerden Ş. Galiyev (1982), R. Minnullin (1993), R. Gazizov (2006) Uluslararası Andersen Onur ödülünü kazanmıştır.

Tatar çocuk edebiyatının mensur türleri de yüzyılın sonunda edebiyattaki değişimlerden etkilenmiştir. D. Zahidullina'ya göre 1980'li yıllarda nesirde özellikle birey ve toplum arasındaki ilişkiyi bütün detayları ile ele alma ciddi realist eserleri ön plana çıkarır. O, nesirde kalıplaşmış lirik-duygusal, psikolojik, eleştirel, toplumsal eğilimlere özellikle dikkati çeker. Bu düşünceyi çocuk nesri için de kısmen söylemek mümkündür. Çünkü burada da lirik-duygusal eğilimler ve psikolojik öğeler açıkça görülmektedir. Bu durum o zamana dek tek düze halde devam eden eserlere yeni bir soluk getirmiştir.

Çocuk edebiyatında bu dönemde alanın özelliklerini anlayan yeni yazarlar eserler vermiştir. L. Leron, M. Emirhanov, E. Gaffar, A. Helim, G. Sade, M. Zakir, N. İzmaylova, F. Şefigullin, E. Şerifullina, C. Derzaman, R. Beşer, R. Şeripov, F. Yahin, R. Gıyzzettullin, A. Nigmettullin, A. Gıymadiyev, N. Kerimova bunlardan bazılarıdır. Bu yazarların eserleri hem geçmiş gelenekleri muhafaza etmekte hem de edebî düşünüş bakımından zamanın gereklerine uygun düşmektedir. Dönemin özelliği olarak yazarların eserlerinde çocuklara ileti olarak her şeyden önce sorumluluk duygusunu aşlamak istediklerini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak 20. asrın sonunda Tatar çocuk edebiyatı girift bir süreç geçirir, çeşitli türlerde gelişmesini başarıyla tamamlayarak estetik bir olgunluğa ulaşır.

SONUÇ

Anadolu sahasında Türk edebiyatının bütün alt dalları ile ilgili yapılacak akademik çalışmalarda Türk dünyasının birikiminden faydalanmak kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu maksatla hazırlanan çalışmada, çocuk edebiyatı ile ilgili Tataristan Cumhuriyeti'nde pek çok araştırmaya imza atan Prof. Dr. Leyla Mingazova'nın *20. Yüzyıl Tatar Çocuk Edebiyatı ve Gelişim Aşamaları* isimli eseri tanıtılarak bu eserin Giriş kısmı Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Yazarın belli başlı diğer çalışmaları da künyeleri ile verilerek bu çalışmaların ileride çocuk edebiyatı alanında yapılacak araştırmalarda kaynak olarak kullanılması amaçlanmıştır.

Bu kitap Tatar çocuk edebiyatının nazım ve nesir alanlarında 20. yüzyıldan itibaren geçirdiği değişim ve dönüşümü göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmada Çarlık ve Sovyet ideolojilerinin yalnızca Tatar çocuk edebiyatı üzerindeki tesirini gösterilmektedir. Ancak dolaylı olarak bu dönemlerde aynı kaderi yaşayan diğer Türk topluluklarının da çocuk edebiyatında yaşadıkları gelişmelere dair ipuçları verilmektedir. Bu durum eseri daha da kıymetli hale getirmektedir.

